

**Marián Ambrozy,**Ph. Dr.,  
Vysoká škola medzinárodného  
podnikania ISM Slovakia v Prešove  
(Prešov, Slovakia)**Marian Ambrozy,**Ph. Dr.,  
College of International Business ISM Slovakia in Prešov  
(Prešov, Slovakia)  
*ambrozy.marian@gmail.com*

## BÁSNIVÉ NÁPOVEDE BERĎAJEVOVEJ FILOZOFIE V KONTEXTE EKOFILOZOFIE

### POETIC REMEMBRANCE OF BERĎAJEV'S PHILOSOPHY IN THE CONTEXT OF ECOPHILOSOPHY

Berďajevova filozofia zdanivo zasahuje dejinne I. polovicu XX. storočia. Napriek tomu posolstvo jeho filozofie považujeme za vysoko aktuálne. Pokial uvažujeme v kontexte ekologickej problematiky, sociálno – filozofické reflexie nášho filozofa sú v tomto zmysle vysoko inšpiratívne, nesú výrazný pozitívny impakt. Reakcia pozitívneho práva životného prostredia môže obsahovať implicitný súhlas s niektorími závermi Berďajevovho prístupu k odpovednosti za svet.

*Kľúčové slová: ekofilozofia, zodpovednosť, sociálna filozofia, sloboda*

Berďajev philosophy seemingly is interference in the history of I. half of XX. century. Nevertheless, the message of his philosophy is considered highly urgent. If you are thinking in the context of environmental issues, social - philosophical reflection of our philosopher is in this sense highly inspirational, bears significant positive impact. Positive reaction on environmental law may contain implied consent to some conclusions Berďajevova's approach to responsibility for the world.

*Keywords: ecophilosophy, responsibility, social philosophy, freedom.*

Nikolaj Berďajev je považovaný za jedného z najvýznamnejších ruských filozofov, ktorí pôsobili v oblasti sociálnej filozofie a etiky. Kým v prvom období tvorby dominuje predovšetkým etika, v druhom období náboženstvo, tretie obdobie je poznamenané filozofiou, dejín, v poslednej fáze myslenia možno považovať Berďajeva za personalisticky orientovaného filozofa. Impakt jeho sociálneho myslenia je využiteľný aj v ekofilozofii.

Ako je známe, N. Berďajev vo svojom filozofickom diele kritizuje vzťah marxizmu smerom k ľudskej individualite. Ak je základom personalizmu primát osoby pred bytím, potom je dôležitejším bodom vo filozofii filozofická antropológia a etika. Karol Marx poníma slobodu v zmysle, v akom ju postuloval ešte Spinoza, t. j. pozitívnu slobodu v zmysle pochopenia nevyhnutnosti. Sartre, kritizujúc Marxa za prílišné manifestovanie nevyhnutnosti tlaku spoločenských vplyvov, pričom je úloha jednotlivca zanedbateľná, zdôrazňuje práve kľúčový význam negatívnej slobody. Bez nej podľa Sartra marxizmus vôbec nemá zmysel. Berďajev si uvedomuje, že „marxizmus nepredstavuje len ekonomickú, sociologickú či politickú doktrínu, ale je to aj viera, náboženstvo“ (Grečo, 2013, s. 65).

Náš filozof sa zamýšla nad špecifiami prijímania marxizmu v ruskom prostredí, čo vo veľkej miere teoreticky pripravil najmä V. I. Lenin. Uvedomuje si nielen leninovské špecifiká ponímania marxistickej filozofie v diele Štát a revolúcia a Filozofické zošity, ale aj krutosť Lenina na pozícii predsedu Rady ľudových komisárov sovietskeho Ruska. Náboženstvo, ktoré Lenin nazýva „pálenka ľudu“, sa usiluje vytláčiť nielen z chrámov, ale predovšetkým z myslí ľudu. Psychológiu marxizmu v tomto zmysle vníma Berďajev ako najslabší článok marxizmu – leninizmu. Odhaluje identické korene mesianizmu marxistickej ideológie a judaizmu, čím poukazuje na príťažливosť marxizmu pre Židov ako takých. Otázku kristológie považuje za problém, ktorý polarizuje dejiny. Marxisti podľa Berďajueva, tak ako spin doctori, spájajú pravdu s nepravdou, a tým vytvárajú konglomerát ľži a skutočnosti. Individualita sa v marxistickej ideológii stráca, rozpúšťa sa v sľuboch vrátenia nadhodnoty robotníkovi, čo spôsobí jedine socialistická revolúcia.

„V roku 2003 vyhlásil jeden z vtedajších poradcov prezidenta Busha, že demokraciu dal Američanom Boh a je ich povinnosťou ju šíriť“ (Dragula 2006, s. 17). Karl Popper rovnako v II. diele Otvorenej spoločnosti kritizuje Marxa, jeho sociálnu filozofiu a filozofiu dejín, avšak ako prirodzený antipód postuluje otvorenú spoločnosť v zmysle liberálnej demokracie. Oproti Popperovi však Berďajev za optimálnu cestu nepovažuje ani liberálnu demokraciu. Naopak, podrobuje ju rovnako zdrvujúcej kritike. Upätie



na vlastnú individualitu môže ústiť do hrôzy z vlastnej osamelosti, poukazuje Grečo (2013, s. 83). Téma slobody je ústredným problémom liberalizmu, ak by sme akceptovali Sartrovu pozíciu, ide dokonca o absolvutnu slobodu. Proces emancipácie podľa Berďajeva na jednej strane oslobodzuje človeka spod škodlivých vplyvov absolutizmu, spojeného s často totalitárnym výkladom vzťahu Cirkvi a spoločnosti, ktorý bol pretraktovaný ešte v ranom novoveku. Na druhej strane, absencia regulatívov modelov správania, resp. ich vymedzenie slobodou iného indívuda je podľa Berďajeva slabým, resp. príliš ľahostajne postulovaným mantinelom. A ľahostajnosť pripúšťa aj zlo.

Kritika liberalistickej demokracie má u Berďajeva aj ďalšie body. Na základe dôkladného štúdia Berďajeva kritizuje v Berďajevovom duchu liberálnu demokraciu politológ Peter Grečo. Vníma najmä nedostatok uchopenia pravdy v akejkoľvek z koncepcii teórie právd, ako aj opustenie duchovnej garancie dobra. V tomto zmysle ako jej negatívne symptómy uvádza právo na zabitie nenarodeného človeka, ak by sme absolutizovali slobodu matky, zrovnoprávnenie homosexuálnych a heterosexuálnych vzťahov, normalizovali promiskuitné správanie, benevolentný prístup k omamným látkam, neadekvátnie mierne tresty za zločiny, rast kriminality. V uvedenom aspekte vníma stratu pevnej pôdy pod nohami v systéme liberálnej demokracie. Z kresťanského uhla pohľadu táto koncepcia postuluje hriech a dobrý skutok na jednu rovinu. „Toto postavenie hriechu na úroveň dobra je žiaduce vnímať aj v reľácii k dôsledkom rovnostárskych koncepcii politického liberalizmu“ (Grečo, 2013, s. 87). V tomto kontexte hodnotí liberalizmus a kresťanstvo ako nekompatibilné koncepcie. V duchu Berďajevovej koncepcie kritiky liberalistickej demokracie hovorí politológ Grečo o absencii princípu jednoty v slobode.

Tu sa môžeme pozastaviť nad právnym pozitivizmom, kde pod eupemizmus umelé prerušenie tehotenstva za účelom rešpektovania práv matky sa skrýva zabitie človeka, ktorý sa nevie brániť. Inštitúcia manželstva má byť degenerovaná na zväzok homosexuálne orientovaných partnerov, dokonca s chúťkami vychovávať spolu deti, ktoré si samozrejme nemôžu získať prirodzenou cestou. Napomocť sa im snažia isté snahy niektorých pozitívnych právnikov, ktoré sa pokúšajú vypracovať spôsoby možnej adopcie dieťaťa párom homosexuálov. Dieťa vychovávané rodičom 1 a rodičom 2, ktoré žije v „manželskom“ zväzku dvoch homosexuálov si istotne nebude chcieť zvolať svoju pozíciu v takejto „rodine“. Súhlasíme v tomto s kritikou istých aspektov liberalistickej demokracie. Marxisti niektorých smerov zasa žiadajú úplné rozbitie rodiny, napr. maďarský filozof Lukács.

Človek modernej demokracie je podľa Berďajeva davovým človekom. Jeho situáciu upravuje, ako sme už spomínali tok médií, ktorý je regulovaný. K regulácii treba dodať, že – v podaní P. Greča – „cenzúra, sankcie za politicky nevhodné vyjadrenia a ideologickej riadený informačný tok, ako aj uniformita mediálnych výstupov, nie sú ani zdaleka charakteristické len pre totalitné a autoritárské spoločnosti, ako si ich pamätáme z časov reálneho socializmu“ (Grečo 2014, s. 331). V tejto súvislosti správne demaskuje ľavicový termín politickej korektnosť. Tento terminus technicus ťaží z posunu politického spektra doľava po r. 1945. Imperatív spomínanej korektnosti znie: „vyhýbať sa slovám a skutkom, ktoré by mohli vyjadrovať diskrimináciu či pohŕdanie vo vzťahu k osobám inej rasy, spoločenskej triedy, národnostnej menšiny, pohlavia, či sexuálnej orientácii“ (Grečo 2014, s. 331) Spomínany uhol pohľadu však zjavne vyplýva z neprirodzeného posunu politického spektra doľava, presne tak, ako sa v roku 1938 neprirodzene posunulo vправo. Ak ideologická doktrinácia kultúrneho marxizmu ostane integrálnou súčasťou politologickej terminológie, potom musíme spolu s Foucaultom demaskať rozličné sociálne konštrukty, prepájajúce politologické vedenie s mocou. Odpoveďou môže byť jedine ignorancia takýchto pseudopravidiel. Ich akceptovanie by mohlo mať nedozierne následky v podobe istej formy totalitarizmu.

Ako podotýka filozof M. Dragula, „etické – hľadanie formy morálky, ktorá by bola prijateľná pre každého – v tom zmysle, že by sa jej mal každý podrobiť – pokladám za katastrofické“ (Dragula 2005, s. 134). Už R. Nozick predsa poukazuje na faktickú nezlučiteľnosť formulovania ideológie pre koexistenciu výrazných silných osobností.

Masová kultúra v oblasti, ktorú pripúšťa daný politický systém, rovnako devalvuje. Prízemnej zábave chýbajú elementy pravdy, krásy, dobra, konštatuje Grečo. „Jej vulgárny rozmer pri prehľušovaní vedomia naberá v dobe globalizácie obecný charakter“ (Grečo 2012, s. 186). Berďajev paradoxne ešte o niečo vyšší status priznáva kultúre socializmu, ktorá charakter posvätná pripúšťala vo forme kultu robotníka a práce.

Ak aj človek bude mať blahobyt vo všetkých jeho podobách, bude sa podľa Berďajeva búriť proti svojej duchovnej prázdrove. K tomu je potrebné upozorniť na vplyv médií, ako už podotkol Alexis de Tocqueville. Kultúru sprostredkovanú médiami považuje Berďajev za populistickej hru. Ak má byť sloboda aristokratickou kategóriou, potom nesmie byť vnímaná cez prizmu liberalizmu, ktorý významný kulturológ J. Hanuš označil za posledné štadium od poriadku k neviazanej slobode. Berďajev v takomto štadiu vidí len vyčerpanosť a stratu ozajstnej slobody. Odmieta alibistiké druhy teodícey, ktoré ospravedlňujú zlo a utrpenie a dávajú im zmysel, akoby boli dokonca žiadúce. Hoci v tejto súvislosti P. Grečo považuje Augustína Aurelia „za ideového otca pesimistickej vnímania človeka“ (Grečo 2013, s. 114), musíme podotknúť, že Augustín jednoducho neospravedlňuje zlo ako ozmyselné, ale poníma tzv. vonkajšie zlo, čiže to nezapríčinené človekom, ako spôsobené nedokonalosťou sveta, v ktorom sa človek nachádza. Prirodzene to vyplýva z kresťanského metapríbehu (porovnaj Ambrozy 2012).

Pre nás je zaujímavé, akým spôsobom reflekтуje Berďajev vynález stroja a využívanie techniky človekom. Priemyselnú revolúciu považuje za výraznejšiu celoplanetárnu zmenu, než ňou bola francúzska revolúcia. Upozorňuje na fakt, že stroj začal byť vzápadný etalonom, ktorému sa človek začal prispôsobovať. Spojenie stroja a masovej zábavy, vyjadriteľné v rýchlosťných automobilových pretekoch je jedným z vyjadrenia mnohých foriem davového človeka, uzavráva Grečo. „Stroj bol vyvinutý na to, aby si človek mohol podriadiť prírodné sily, no pokial bude v prevádzke tak ako doteraz, ekologická otázka ostane iba v deklaratívnej rovine“ (Grečo 2013, s. 121). Správy o stave životného prostredia hovoria o ohrození, ktorého akútност' je tak



vysoká, že nápravu musia vykonať tri generácie. Technika nesmie byť privilegovaná na úkor vyčerpávania vzácnych zdrojov a devastácie životného prostredia. V tomto zmysle je potrebné uvedomiť si, že svet nie je len dispozibilný stav zásob a energie.

Edward Bernays, ktorý naučil jednoduchých Američanov správať sa ako členovia konzumnej spoločnosti, predsa nesmie ostať inšpirátorom mnohých kultúr. Oslobodenie od vplyvu Bernaysa a postupné zmenšovanie tej časti spoločnosti, ktorú je možné nazvať konzumná, je podľa Greča zároveň jeden z krokov, ktorý viedie spod nadvlády stroja a techniky. Nové obzory poznania už vari nebudú bytostne prepojené s materiálom a mechanikou, uzatvára náš komentátor Berďajeva. Práve toto by malo priniesť aj väčšiu slobodu ducha. Doterajší vývoj však dáva techniku v tejto súvislosti do negatívnych konotácií. V tomto zmysle kladie otázku aj filozof Dragula: „Sú teda nádeje na zmenu myslenia a s ňou spojenú zmenu sveta nádejné, keď meniť myslenie v školách majú generácie, ktoré boli vychovávané v duchu schém myслenia, ktoré majú zmeniť?“ (Dragula 2005, s. 258).

Nádej môže spočívať jedine v zmene zloženia a objemu spotrebného koša. Uvedomenie si obmedzenosti energetických zdrojov, nutnosť zmeny prístupu k spotrebe, nastúpenie novej koncepcie míňania statkov je nutnosť, ako dospieť k závažným pozitívnym zmenám v oblasti enviromentu a ekológie.

Berďajev vo svojich textoch upozorňuje na fakt, že spotreba by mala byť priamo úmerná možnostiam a nezaťažovať celé generácie planéty. V súlade s udržateľným stavom zdrojov a energetickej spotreby musí byť kompatibilná aj spotreba. Neadekvátnosť spotreby znamená neúmerné zaťažovanie do budúcnosti. Život na dlh, či už v zmysle hypotéky, alebo v zmysle zaťaženia budúceho pokolenia neprispieva k nárastu kvality života. „V berďajevovskom kontexte je úlohou filozofie nielen poznávať svet, ale sa ho pokúšať aj zmeniť“ (Greč 2013, s. 11). Je to vlastne staré stanovisko Marxa z Manifestu, ktoré pripomína aj náš filozof. Na rozdiel od Marxa však nevytýcuje nejaký ideál sociálneho poriadku či optimálny model štátu. Zmysel zmeny spočíva v oslobodení sa od pofidérnych ideálov absolútnej slobody a zviazanosti s fenoménom blahobytu, aj v prípade ak je na dlh celej planéty. Nevyzýva k revolúcii, neburcuje k povstaniu alebo k radikálnym zmenám. Nie je sympatizantom revolúcie, ktorá vedla k liberalizmu, neinklinuje k socialistikej, ani k nacistickej forme revolúcie. Nejedná sa mu o pritakávanie akýmkoľvek sociálnym prevratom, ale skôr o výzvy k zmene správania a preferencií človeka v sociálnom a kultúrnom kontexte. Dôležitý rozmer má pri tom náboženský rozmer a vzťah človeka k Bohu.

V našom kontexte je jednou z cest aj upevňovanie právneho povedomia v otázkach práva životného prostredia. Ekologicky orientovaná filozofia, osobitne s impaktom do etiky, je pretraktovaná aj v našom geografickom kontexte. Vlastná problematika ekofilozofie a ekoetiky by nemala byť zachytená len v deklaratórnej rovine etických odporúčaní, ale očakáva sa jej adekvátny implement do práva. V tomto zmysle priniesla niekoľko pozoruhodných aspektov teoretička práva životného prostredia B Fedurcová. Aj keď je táto teoretička nie je odbornému okruhu príliš známa, jej texty konvenujú niektorým myšlienkom Berďajeva v smerovaní vzťahu k svetu, zodpovednosti, technike a životnému prostrediu, osobitne v duchu interpretácií P. Greča. Za dôležitú v uvedenom kontexte je nutné považovať samotnú profylaxiu problematiky. „Zmyslom preventívnych právnych noriem je účinné a priame pôsobenie na zodpovedné subjekty.“ (Fedurcová 2001b, s. 5) V ďalších textoch sa rovnako dotýka kľúčových témy pozitívneho práva, ktoré je konkrétnym implementom k ochrane životného prostredia.

B. Fedurcová navrhuje viaceré riešení. Mohli by sme podľa nej začať od takých opatrení, ako je neliať olej na zem. Súvis práva životného prostredia a ochrany zdravia občana SR je evidentný. Fedurcová v uvedenej súvislosti uvádzia rozšírenú definíciu zdravia katafaticky, a nie apofaticky. „Zdravie je definované ako stav úplne telesnej, duševnej a sociálnej pohody, nielen neprítomnosť choroby.“ (Fedurcová 2000, s. 179). Nedefinuje teda chorobu ako púhu depriváciu, zbavenosť zdravia. V uvedenej súvislosti je potrebné uviesť aj starostlivosť o zdravie malých detí, ako v tejto súvislosti uvádzia Erik Varga: „Starostlivosť o maloleté dieťa okrem výchovy zahŕňa aj starostlivosť o zdravie, výživu a všeobecnú vývoj maloletého dieťaťa.“ (Horváth, Varga 2009, s. 136) Uvedomuje si, že pojem životné prostredie „bol prevzatý aj do práva, z pohľadu práva ide teda o pojem metajuristický.“ (Fedurcová 2001a, s. 139) Rovnako poukazuje na súvislosti, podľa ktorých starostlivosť o životné prostredie nemožno postihnúť jedným odborom, alebo vednou disciplínou. Upozorňuje na názor, že právo životného prostredia sa geneticky vyvinulo zo správneho práva. Rovnako vypichuje fakt, že pojem životné prostredie a životné prostredie človeka nie sú synonymá. Do životného prostredia človeka patria aj materiálne zložky, i tie umelo vytvorené.

Poškodzovanie a znečisťovanie životného prostredia netreba zamieňať, tu Fedurcová ukazuje na dôležitú dištinkciu. V súlade s Grečovou interpretáciou niektorých momentov Berďajevovej filozofie upozorňuje na skutočnosť, racionálne užívanie prírodných zdrojov musí byť právom upravené tak, aby upravovalo postup človeka vo využívaní v zmysle uvážlivosti a efektivity. V týchto aspektoch Greč a Fedurcová ako autori akosi súznejú. Naša právnička upozorňuje aj na fenomén zodpovednosti. V tejto súvislosti uvádzia: „predpokladmi zodpovednosti v práve životného prostredia sú: 1. existencia primárneho pravidla starostlivosť o životné prostredie, 2. protiprávne konanie, 3. stanovenie sankcie.“ (Fedurcová 2002, s. 84) Zodpovednosť je dôležitou súčasťou filozofického prístupu Berďajeva, na čo upozorňuje aj Greč.

V textoch právničky Fedurcovej sa implicitne objavujú všetky pretraktované momenty. Politológ Greč pravidelne, právnik Varga občasne, ba jedenkrát aj filozof Dragula sa tak vlastne implicitne vyskytuju vo Fedurcovej, pravda každý v inej temporálnej rovine, a rovnako nie vždy v súlade s pôvodnou intenciou autorky. Filozofi málo využili možnosti takéhoto interdisciplinárneho príeniku. V tomto zmysle M. Dragula patrí medzi vzácné výnimky.

### Záver

Čarovná, kritizujúca a básnivá filozofia N. Berďajeva patrí medzi inšpirujúce, aj keď nie mainstreamové prúdy svetovej filozofie. Napriek dominancii fenomenológie, analytického prístupu, existentialistov, neotomizmu, postmoderney etc., aj



Berďajevova filozofia oslovuje ešte aj po mnohých desaťročiach. Aj keď Berďajeva vníma väčšina filozofov ako antropológa, etika, filozofa náboženstva a sociálneho etika, jeho filozofia je využiteľná aj v praktických oblastiach aplikovanej filozofie, ekofilozofie, ekoetiky a snáď i podnikateľskej etiky. Zdôrazňujúc predovšetkým fenomén zodpovednosti človeka nielen sám za seba, ale za spoločnosť, prírodu, planétu je Berďajevov postoj investigatívny pre i oblasť práva životného prostredia. Implicitne sa podobných tém dotýka aj slovenský komentátor Berďajeva Peter Grečo, o ktorého texty sa opierame. Právo životného prostredia – nolens volens – konvenuje k niektorým náhľadom Berďajevovej filozofie. Jej inšpiratívnosť, invenciu a zatial nie úplne využitý a docenený potenciál zrejme ocenia až príchodzie, alebo nasledujúce generácie intelektuálov.

1. AMBROZY, M.: Podstata zla u Agustina Aurelia, In: *Theologos* 2/2011, s. 118 – 134, ISSN 1335 – 5570
2. CHERVINSKA, I. The educational space as a sphere of interaction school, family and civil society. «Scientific bulletin of Chełm. Redakcia: przewodniczący P. Mazur. Section of Pedagogy». No. 1. 2015. pp. 37-43
3. DRAGULA, M.: Postmoderna a problém subjektu, In: Človek – dějiny – hodnoty II jako sociální, politický, historický a pedagogický fenomén, Ostrava: OU, 2005, ISBN 80-7368-021-1
4. DRAGULA, M.: K niektorým aspektom genézy sebauvedomovania, In: Problemy dydaktyczne i wychowawcze we współczesnej szkole: studie i materiały, Kielce: Wyższa szkoła w Kielcach, 2005
5. DRAGULA, M.: Etologicke, sociobiologicke, a psychologicke východiská metafyzika zla, In: Zlo v kontexte súčasných socio – biologických premien, Prešov: PU, 2006
6. FEDURCOVÁ, B.: Právne aspekty ochrany zdravia občana SR, In: Človek v súradniach multidimenziálnej spoločnosti I, Prešov: ManaCon, 2000, s. 179 – 186, ISBN 80-89040-01-2
7. FEDURCOVÁ, B.: Životné prostredie a právo, In: Človek v súradniach multidimenziálnej spoločnosti II, Prešov: ManaCon, 2001, s. 138 – 144, ISBN 90-89040-11-X
8. FEDURCOVÁ, B.: Právo životného prostredia. In: Životné prostredie: revue pre teóriu a tvorbu životného prostredia, Bratislava: IURA Edition, (35), 5, 2001
9. FEDURCOVÁ, B.: Zodpovednosť v práve životného prostredia, In: Človek v súradniach multidimenziálnej spoločnosti III, Prešov: LANA, 2002, s. 83 – 80, ISBN 80-968312-6-7
10. GREČO, P.: O degradácii človeka v spotrebnej, masovej spoločnosti liberálno – kapitalistickej epochy, In: Sociálne posolstvo Jána Pavla II. Ekonomika verus kultúra ako hybné sily civilizačných zmien, Ružomberok: Verbum, 2012, ISBN 978-80-8084-956-6
11. GREČO, P.: Revolúcia, demokracia a masová kultúra, Poprad: Mornár a syn, 2013, ISBN 978-80-969129-2-6
12. GREČO, P.: Politická korektnosť – nastupujúci diktát kultúrneho marxizmu, In: Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet, Univerzita ako miesto dialógu, Ružomberok: Verbum, 2014, ISBN 978-80-561-0151-3
13. HORVÁTH, E.: VARGA, E.: Zákon o rodine – komentár, Bratislava: IURA Edition, 2009, ISBN 978-80-8078-220-7

